

ТРЕНІНГОВА ПРОГРАМА З РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЛЯ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЛЬОТНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ*Герасименко Людмила Сергіївна,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри іноземних мов**Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету*

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток авіації обумовлює підвищену увагу до проблеми безпеки польотів. Викладач льотного навчального закладу безпосередньо виступає гарантом безпеки повітряного руху, оскільки розділяє відповідальність за результати навчання іноземній мові майбутніх пілотів та диспетчерів. Специфіка льотного навчального закладу передбачає підвищену увагу до питання педагогічної відповідальності, оскільки викладач іноземної мови, який не мав досвіду роботи в льотному навчальному закладі, не може усвідомити важливості цієї проблеми, тому в процесі професійного становлення викладачів розвиток педагогічної відповідальності посідає чільне місце.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема відповідальності знайшла своє відображення у дослідженнях з філософії та психології, що розглядали різні її аспекти: співвідношення між свободою людини і відповідальністю (Г. О. Балл, М. М. Бахтін, Ж. Піаже, Ж. П. Сартр, В. Франкл та ін.), відповідальність як якість особистості (К. О. Абульханова-Славська, І. Д. Бех, Л. С. Виготський, Г. С. Костюк, А. Маслоу, К. Роджерс, Дж. Роттер та ін.). Педагогічні праці були присвячені проблемі професійної відповідальності майбутнього педагога (Ю. Д. Мішина, О. О. Юринєць та ін.). Проте, поза увагою дослідників залишилася проблема формування та розвитку педагогічної відповідальності у викладачів іноземної мови льотних навчальних закладів.

Мета статті – обґрунтування тренінгової програми з розвитку педагогічної відповідальності у викладачів іноземної мови льотних навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом у педагогіці користується популярністю метод тренінгу, який активно вживається також у процесі підготовки викладачів та підвищення їх кваліфікації. Метод тренінгу вважається мета-методом [2], оскільки він поєднує у собі інші методи. З-поміж базових методів дослідники (Г. А. Ковальов [5], Л. А. Петровська [7],) традиційно розмежовують групову дискусію та ситуаційно-рольові ігри. Крім цього, теоретики та практики тренінгу І. В. Вачков [2], Ю. Н. Смельянов [4] пропонують до низки базових методів тренінг сенситивності, що передбачає використання технік невербальної взаємодії та орієнтується на тренування міжособистісної чутливості й прийняття себе як психофізичної єдності, медитативних та сугестивних технік. Для нашого дослідження важливою є детальна характеристика базових методів тренінгу.

Групові дискусії – це сумісне обговорення спірного питання, що дозволяє прояснити (можливо, змінити) погляди, позиції, установки учасників групи в процесі спілкування. У тренінгу групові дискусії можна використати як для розгляду проблеми з різних боків і для групової рефлексії. Форми групової дискусії можна поділити на структуровані, де є тема для обговорення, та неструктуровані, в яких тема обирається самими учасниками. У дослідженнях І. В. Вачкова [2] запропоновано розглядати тематичні (обговорюються значимі для всіх учасників тренінгової групи проблеми), біографічні (орієнтуються на минулий досвід) та інтеракційні (матеріал яких – структура та зміст взаємовідносин між учасниками групи) дискусії. Дискусійні методи застосовуються для розгляду різних ситуацій з практики роботи або життя учасників, у процесі аналізу складних ситуацій тощо.

До ігрових методів належать ситуаційно-рольові, дидактичні, творчі, організаційно-діяльнісні, імітаційні, ділові ігри. Використання ігор є дуже продуктивним під час тренінгу. На першій стадії тренінгу вони корисні як засіб подолання скутості та напруження учасників. Завдяки грі інтенсифікується процес навчання, закріплюються нові навички, тренуються вміння.

До основних належать також методи на розвиток соціальної перцепції. Учасники групи розвивають уміння сприймати, розуміти та оцінювати інших людей, самих себе, свою групу. Під час тренінгових занять за допомогою спеціальних вправ учасники отримують вербальну та невербальну інформацію про те, як їх сприймають інші люди, наскільки точним є їх власне сприйняття. Вони набувають умінь глибокої рефлексії, смислової та оцінної інтерпретації об'єкта сприймання.

Тілесно-орієнтовані та медитативні техніки використовуються в педагогіці для фізичної та чуттєвої релаксації, для звільнення від психічного напруження, стресових станів.

Використання методу тренінгу як активного засобу професійного становлення викладача дозволить розв'язати низку задач: усвідомлення власних професійних можливостей; визначення шляхів входження в професійне товариство; побудова вектора подальшого професійного зростання. Ці задачі розв'язують через: розвиток рефлексії; аналіз моделі професійної діяльності; проектування образу професійного майбутнього; удосконалення інтерактивного та перцептивного складників спілкування.

За визначенням С. І. Макшанова, тренінг – це «багатофункціональний метод зумисних змін психологічних феноменів людини, групи та організації з метою гармонізації професійного та особистісного буття людини» [6, с. 5]. З-поміж ефектів тренінгу визначаються такі: засвоєння нових знань; удосконалення вмінь і навичок, способів спілкування з колегами; зміна установок; коригування системи уявлень про себе; переосмислення системи цілей та цінностей; формування здатності до рефлексії; вироблення більш ефективних прийомів психологічної та професійної взаємодії.

Отже, враховуючи вищевикладені факти щодо ефективності тренінгової методики, ми використали її для розвитку педагогічної відповідальності у викладачів іноземної мови льотних навчальних закладів [3, с. 140-154]. Головними завданнями розробленого тренінгу є наступні: визначити поняття «педагогічна відповідальність» та її складові; усвідомити роль іноземної мови як фактору безпеки польотів; сприяти формуванню педагогічної відповідальності у викладачів іноземної мови льотних навчальних закладів; дати практичні рекомендації викладачам іноземної мови з урахуванням специфіки льотного навчального закладу. Курс складається з чотирьох занять тривалістю по 2 академічні години. За структурою відповідає правилам побудови тренінгу й поєднує чотири етапи: вступний, контактний, робочий та заключний. Базисні підходи до застосування тренінгу відповідають вимогам до організації навчально-професійної діяльності: системності, послідовності та безперервності освіти; інтеграції науки й практики; актуальності змісту навчання; гуманності та демократизму; розвитку особистості як суб'єкта навчально-професійної діяльності.

На вступному етапі основними завданнями є такі: зблизити учасників, сформувати правила роботи групи, проінформувати про мету та завдання тренінгу, визначити основні проблеми педагогічної відповідальності. Крім того, тренінгові вправи дозволяють покращити атмосферу в групі, скоротити дистанцію між учасниками, виявити важливість візуального контакту під час спілкування, виявити бар'єри учасників та усунути їх, усвідомити значущість учасників і

важливість події. Для цього ми вважаємо доцільним використати такі вправи: «Знайомство», «Правила», «Дитинство», «Відчуття», «Визначення пріоритетних проблем», «Хвиля».

У процесі тренінгу важливим завданням у вступному етапі є визначення правил роботи в групі. Вони можуть базуватися на наступних засадах: тут і тепер (конфіденційність); говоримо від власного ім'я; звертатися на ім'я; один говорить – усі слухають; відстоювання власної думки (аргументованість); атмосфера довіри; бути доброзичливими; активність; повага та підтримка тощо.

На вступному етапі, що тривав перше заняття, окреслюються такі питання тренінгу: «Що таке відповідальність? Що таке педагогічна відповідальність? Які компоненти входять до структури відповідальності? У чому особливість педагогічної відповідальності в льотному навчальному закладі? Як педагогічна відповідальність пов'язана з питанням безпеки польотів?». Ці питання будуть розкриватися на наступних етапах.

На другому занятті, що є наступним етапом, ми визначаємо поняття відповідальності, розкриваємо його суть і створюємо позитивну атмосферу в групі. У процесі проведення тренінгу реалізуються такі концептуальні засади: гармонійне поєднання тренінгу з традиційними формами навчання; практична спрямованість і доцільність; творчий підхід; розгортання психологічної структури навчально-професійної діяльності; становлення професійної компетентності майбутнього фахівця; запуск рефлексивних процесів особистості, спрямованих на саморозвиток і самозміну особистості. Використовуються такі вправи: «Привітання», «Притча», «Мозковий штурм», « $2+2=4$ », «Рівні відповідальності», «Відповідальність у моєму житті», «Малюнок», «Очікування».

Використання притчі на другому етапі дозволяє учасникам розпізнати й визначити власні переживання та психічні процеси, зрозуміти зміст відповідальності та її важливість у професійній діяльності. Доцільність перегляду відеоролика «Я несу повну відповідальність», який має інформативний і мотиваційний характер, виправдана, по-перше, можливістю надати інформацію, використовуючи інші канали доступу інформації, по-друге, емоційним впливом на учасників тренінгу.

Груповий метод « $2+2=4$ » дозволяє учасникам організувати інтерактивну взаємодію, під час якої здійснюється глибоке усвідомлення поняття «відповідальність». Учасникам ставиться завдання дати визначення поняттю, для чого потрібно прийняти спільне рішення й обґрунтувати свою позицію. Використання малюнка «Відповідальності» показало, як зміст того самого поняття учасник тренінгу виражає за допомогою різних образів, наголошуючи на найбільш суттєвому для нього аспекті. Так можна виявити індивідуальний рівень розуміння головного визначення тренінгу.

Інформаційна хвилинка «Рівні відповідальності» дозволила подати інформацію про три рівні розвитку відповідальності, запропоновані Л.І. Анциферовою [1]. Кожен учасник охарактеризував рівень, на якому він знаходиться на цьому етапі свого життя. Отже, вправа спрямовує на саморефлексію, самоаналіз, самопізнання.

Вправа «Відповідальність у моєму житті» є логічним продовженням попередньої, оскільки визначає пріоритети подальшого розвитку. Остання вправа цього етапу – «Очікування» – налаштовує на подальшу роботу й служить переходом до наступного етапу.

Третій етап є основним і пов'язаний з проведенням третього та четвертого занять, коли викладачі є більш підготовлені. Основними завданнями третього заняття є такі: з'ясувати розуміння поняття педагогічної відповідальності, з'ясувати складники когнітивного, поведінкового, ціннісно-емотивного компонентів педагогічної відповідальності; визначити рівень відповідального ставлення викладачів до професійної діяльності. Додаткові завдання стосуються організаційних та психологічних засад тренінгу й передбачають: повторити правила роботи групи, вироблені на першому занятті; усвідомити себе групою; зняти психологічне напруження; налаштуватися на подальшу роботу; долати психологічні бар'єри; досягти стану розкутості. Для цього використовуються вправи: «Інтерв'ю», «Портрет викладача», «Не хочу хвалитися, але ...», «Незакінчені речення», «Відповідальна поведінка», «Побажання», «Мозковий штурм», інформаційне повідомлення «Іноземна мова як фактор безпеки польотів», «Кейс-метод», «Гейзер». На початку здійснюється рефлексія попереднього заняття. Інтерактивна вправа «Інтерв'ю» у вигляді фронтального опитування учасників групи стимулює активність групи. «Інформаційна хвилинка» проводиться у вигляді презентації з теми видів та структури педагогічної відповідальності. Наступні кілька вправ («Портрет викладача», «Незакінчені речення», «Відповідальна поведінка») дають змогу закріпити отримані знання. Учасники формують вимоги до педагогічної діяльності й особистості викладача, розв'язують проблемні педагогічні ситуації. Медитативну вправу «Гейзер» спрямовано на релаксацію, в учасників виникло почуття доброго відпочинку, бадьорості, відновлених сил.

На четвертому занятті основними завданнями є такі: перевірити рівень розуміння й усвідомити поняття «безпека польотів», розібрати та закріпити концепцію SHEL. Після проведення вправи «Привітання», націленої на зняття психологічного напруження та налаштування на подальшу роботу, проводиться рефлексія попереднього заняття за допомогою інтерактивної вправи «Мозковий штурм». Інформаційне повідомлення «Іноземна мова як фактор безпеки польотів» дає уявлення викладачам про етапи формування концепції безпеки польотів, роль організаційних та управлінських факторів у причинності авіапригод, про концепцію Д. Різона. Обговорення презентації передбачає відповіді на такі питання: «Як Ви зараз розумієте поняття «безпека польотів»? Яке місце посідає іноземна мова в концепції Д. Різона?». Інтерактивна вправа «Акваріум» дозволила розібрати й зрозуміти концепцію SHEL. Для закріплення використано вправу «Кейс-метод», у процесі якої учасники групи вивчали нещасні випадки, що трапилися в авіації через недостатній рівень володіння пілотом англійською мовою. До кожної ситуації надається уривок записів радіообміну між пілотом і диспетчером. Після цього здійснюється аналіз та надаються рекомендації як треба вдосконалювати систему освіти з англійської мови у льотних навчальних закладах. Вправа «Прогноз погоди» – тілесно-орієнтована техніка, що використовується для зняття напруження й релаксації.

На заключному етапі, наприкінці четвертого заняття, підводиться підсумок заняття та знімається психологічне напруження. Ми вважаємо за доцільне використати вправу «Незакінчені речення», метою якої є визначити ефективність тренінгу, враження учасників.

Висновки. Питання педагогічної відповідальності у викладачів іноземної мови є одним із ключових факторів у розв'язанні проблеми безпеки польотів. Метод тренінгу є ефективним та дієвим для дорослого навчання та підвищення кваліфікації фахівців. Отже, необхідним є запровадження та реалізація тренінгової програми з розвитку педагогічної відповідальності, що дозволить швидко та якісно сформувати потрібні знання, навички й уміння у педагогів.

Резюме. У статті окреслюється важливість розвитку педагогічної відповідальності у викладачів льотного навчального закладу. Обґрунтовується метод тренінгу як ефективний шлях розв'язання проблеми. Розкриваються переваги тренінгової методики. Головними завданнями розробленого тренінгу для викладачів є визначення поняття «педагогічна відповідальність» та її складових; усвідомлення ролі іноземної мови як фактору безпеки польотів; сприяння розвитку педагогічної відповідальності; надання практичних рекомендацій педагогам. Подається зміст тренінгової програми, яка дозволить швидко та якісно розвинути педагогічну відповідальність у викладачів іноземної

мови льотних навчальних закладів. **Ключові слова:** педагогічна відповідальність, викладачі іноземної мови, льотний навчальний заклад, метод тренінгу.

Резюме. В статье раскрывается важность развития педагогической ответственности у преподавателей летного учебного заведения. Обосновывается метод тренинга как эффективный путь решения проблемы. Раскрываются достоинства тренинговой методики. Главными заданиями разработанного тренинга для преподавателей являются определение понятия «педагогическая ответственность» и ее составляющих; осознание роли иностранного языка как фактора безопасности полетов; способствование развитию педагогической ответственности; подача практических рекомендаций педагогам. Раскрывается содержание тренинговой программы, которая позволит быстро и качественно развить педагогическую ответственность у преподавателей иностранного языка летных учебных заведений. **Ключевые слова:** педагогическая ответственность, преподаватели иностранного языка, летное учебное заведение, метод тренинга.

Summary. The article reveals the significance of pedagogical responsibility development regarding teachers in the flying educational establishments. The method of training is grounded as an effective way of solving the problem. The advantages of a training method are presented. The main tasks of the given training are the following: defining the notion of the term “pedagogical responsibility” and its components; understanding the role of a foreign language as a factor of flight safety; giving practical advice to the teachers. The contents of the training that can develop pedagogical responsibility effectively and fast are presented. **Keywords:** pedagogical responsibility, Foreign Language teachers, flying educational establishments, a method of training.

Література

1. Анцыферова Л. И. Психология формирования и развития личности / Л. И. Анцыферова // Психология личности в трудах отечественных психологов. – СПб.: «Питер», 2000. – С. 207–213.
2. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга / И. В. Вачков. – М.: Ось-89, 1999. – 176 с.
3. Герасименко Л. С. Адаптація викладачів іноземної мови до професійної діяльності в льотних навчальних закладах: [Монографія] / Людмила Сергіївна Герасименко. – Кіровоград: 2012. – 216 с.
4. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение / Емельянов Ю. Н. – Л.: Изд. ЛГУ, 1985. – 166 с.
5. Ковалев Г. А. Основные направления использования методов активного социального обучения в странах Запада / Г. А. Ковалев // Психол. журнал. – Т. 2. – 1989. – № 1. – С. 127–136.
6. Макшанов С. И. Психология тренинга в профессиональной деятельности: дис. ... доктора психол. наук: 19.00.03 / Сергей Иванович Макшанов. – СПб., 1998. – 322 с.
7. Петровская Л. Л. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг / Петровская Л. Л. – М.: Изд. МГУ, 1989. – 216 с.